

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

خلاصه جلسه گذشته

تاکنون نه دلیل بر شرطیت امام معصوم و منصوب از جانب ایشان در صحت و وجوب نماز جمعه اقامه شده است، در جلسه گذشته اشکالات مرحوم حائری به استدلال به دلیل نهم مورد بررسی قرار گرفت، اشکال اول مرحوم حائری مبتنی بر احتمال تقیه است، اما اینگونه پاسخ دادیم که تقیه - اگر هم باشد - در صغری است و در کبری روایت یعنی «لا صلاة إلا مع إمام» تقیه راه ندارد.

ایشان در اشکال دوم و سوم خود، می‌فرمایند که از این‌گونه روایات، تنزیل نماز جمعه به منزله نماز عید در همه آثار و احکام شرعی استفاده نمی‌شود؛ زیرا این تعابیر اساساً در مقام بیان یک قاعده عام برای ترتب جمیع آثار نیست، بلکه مقصود از تعبیر «عید» در روایاتی مانند «الْجُمُعَةُ عِيدٌ» یا «هُوَ عِيدٌ لِلْمُسْلِمِينَ» آن است که روز جمعه از حیث حکمت‌ها، مصالح و ملاکات تشریع، در مرتبه‌ای نزدیک به عید قرار دارد؛ یعنی همان مصالحی که موجب تشریع نماز عید قربان شده، در نماز جمعه نیز لحاظ شده است.

این مطلب از مرحوم حائری قابل پذیرش است و از تعبیر «الجمعة عید» نمی‌توان استفاده کرد که شارع در مقام جعل آثار شرعی عید برای نماز جمعه است، بلکه صرفاً در مقام بیان عظمت و اهمیت این روز می‌باشد.

دلیل دهم: استدلال به دعای چهل و هشتم صحیفه

دهمین دلیلی که بر لزوم حضور امام معصوم یا نایب منصوب از جانب ایشان برای انعقاد و اقامه نماز جمعه اقامه شده، استناد به دعای چهل و هشتم صحیفه سجادیه است. امام سجاد در این دعا که ذیل عنوان «دُعَائِهِ يَوْمَ الْأَضْحَى وَ الْجُمُعَةِ» نقل شده است، تعابیری بیان فرمودند که قابلیت استدلال بر شرطیت امام معصوم (ع) در صحت نماز جمعه دارند.

اعتبار و اصالت سندی صحیفه سجادیه

پیش از ورود به متن دعا، بررسی دیدگاه بزرگان در خصوص سند صحیفه سجادیه ضرورت دارد در ادامه به سخنان بزرگان در جایگاه بالای فصاحت و بلاغت دعا‌های صحیفه و تواتر اسانید صحیفه اشاره می‌کنیم.

1. بلاغت و فصاحت ادعیه

صاحب‌جواهر می‌فرماید: «وَفِي الصَّحِيفَةِ الْمَعْلُومِ أَنَّهَا مِنَ السَّجَادِ» [1]؛ بدین معنا که فصاحت، بلاغت، مضامین و الفاظ این اثر در مرتبه‌ای است که صدور آن از غیر معصوم غیرممکن می‌نماید. عبارت «المعلوم» در کلام ایشان، ناظر بر علم به اصالت متن و الفاظ است. [2]

سایر اعاظم نیز بر این نکته صحه گذارده‌اند:

• سید علی‌خان مدنی: ایشان در کتاب «ریاض السالکین» (که برترین شرح بر صحیفه محسوب می‌شود)، بیان می‌دارند که فصاحت این تعابیر به‌گونه‌ای است که اربابان بلاغت در برابر آن سر تعظیم فرود آورده‌اند.

• سید محسن امین: در کتاب «کشف الارتیاب» مرقوم داشته‌اند: «وَكَفَى دَلِيلًا عَلَى صِحَّةِ نِسْبَتِهَا بِلَاغَةُ الْفَافِهَا» [3]؛ یعنی بلاغت الفاظ، خود برهانی کافی بر صحت انتساب این اثر است.

• میرداماد: ایشان در شرح خود بر صحیفه، از آن با عناوین «انجیل اهل‌بیت» و «زبور آل محمد» یاد کرده و می‌فرماید: این اثر واجد «رُمُوزاً سَمَاقِیَّةً وَ اَلْفَافاً اِلَهِیَّةً وَ اَسَالِیْبَ وَ حِیَاقِیَّةً» [4] (رموز آسمانی، الفاظ الهی و اسلوب‌های وحیانی) است.

2. تواتر اسانید صحیفه سجادیه

علاوه بر اتقان محتوایی، صحیفه سجادیه از منظر سندی نیز بسیار مستحکم است:

• مرحوم آقابزرگ تهرانی: در جلد پانزدهم «الذریعه» بیان می‌دارد که بسیاری از بزرگان، مدعی تواتر اسناد صحیفه شده‌اند. [5]

• سید محسن امین: علاوه بر اصالت متن، بر صحت اسانید و شهرت عظیم آن تأکید دارد. [6]

• مرحوم مجلسی اول: ایشان تعداد اسانید صحیفه را بالغ بر ۵۶,۱۰۰ سند ذکر کرده‌اند. [7]

بیان مضامین دعا

امام سجاد در دعای چهل و هشتم صحیفه می‌فرماید: «اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْمَقَامَ لِحُلُفَائِكَ وَ أَصْفِيَائِكَ وَ مَوَاضِعِ أُمْنَانِكَ فِي الدَّرَجَةِ الرَّفِيعَةِ الَّتِي اخْتَصَصْتَهُمْ بِهَا قَدْ ابْتَزَوْهَا». واژه «مقام» (بر وزن مَفْعَل از قیام) به معنای جایگاه است. امام تصریح می‌فرماید که این منصب و جایگاه رفیع، اختصاصاً از آن خلفا، برگزیدگان و امنای الهی است، اما غاصبان آن را به یغما برده‌اند.

با این حال، این غصب نیز در چارچوب تقدیر الهی واقع شده است: «وَأَنْتَ الْمُقَدِّرُ لِذَلِكَ، لَا يُغَالِبُ أَمْرُكَ وَ لَا يُجَاوِزُ الْمُحْتُومُ مِنْ تَدْبِيرِكَ، كَيْفَ شِئْتَ وَ أَنَّى شِئْتَ». مفاد این عبارات آن است که امر الهی مغلوب نمی‌شود و آنچه به‌صورت حتمی در تدبیر الهی مقرر شده، قابل تخلف و تجاوز نیست؛ هرگونه که خداوند بخواهد و در هر زمانی که اراده کند، همان‌گونه تحقق می‌یابد.

در ادامه، امام (علیه‌السلام) می‌فرماید که خداوند به حقیقت امور آگاه است و نه در حق بندگان متهم است و نه در اراده خویش؛ با این حال، تقدیر چنین بوده است که صفوه و خلفای الهی، در ظاهر مغلوب و مقهور شوند و شاهد دگرگون شدن احکام الهی، کنار گذاشته شدن کتاب خدا، تحریف فرایض و ترک سنت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله باشند.

سپس حضرت به نفرین دشمنان آنان از اولین و آخرین پرداخته و از خداوند درخواست تعجیل در فرج، نصرت، تمکین و تأیید ایشان می‌نماید. در ادامه دعا نیز - که گاه در نقل‌ها حذف شده - از خداوند می‌خواهد که او را از اهل توحید، ایمان، تصدیق رسول و ائمه‌ای قرار دهد که اطاعتشان واجب شده است.

استدلال به دعای شریفه در کلام مرحوم بروجردی

مرحوم آیت‌الله بروجردی، پس از نقل بخشی از این دعا در «البدر الزاهر»، تصریح می‌کند که صحیفه دارای اسناد صحیح و متعدد است و شیخ، نجاشی و نیز سید علی‌خان برای آن طریق معتبر ذکر کرده‌اند، افزون بر آنکه خود ایشان نیز سند مستقلاً به صحیفه دارد.

وی در ادامه، این دعا را از روشن‌ترین دلایل بر شرطیت امام معصوم (ع) در امامت نماز جمعه می‌داند؛ زیرا امام سجاد (علیه‌السلام) این دعا را در روز جمعه قرائت کرده و تصریح می‌فرماید که این مقام - چه در نماز جمعه و چه در نماز عید - متعلق به خلفای الهی بوده و غاصبان آن را تصاحب کرده‌اند.

در پایان، مرحوم بروجردی تأکید می‌کند که انتساب صحیفه به امام سجاد علیه‌السلام از بدیهیات است و حتی فراتر از تواتر رجالی قرار می‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که دیگر نیازی به تطبیق ضوابط متعارف تواتر نیست. [8]

و صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

منابع

الامین الحسینی العاملی، سید محسن، کشف الارتیاب فی احوال محمد بن عبد الوهاب، قم - ایران، دار الکتاب الإسلامی، 1206. بروجردی، حسین، البدر الزاهر فی صلاة الجمعة و المسافر، قم - ایران، مکتب آية الله العظمی المنتظری، 1416. صاحب جواهر، محمدحسن بن باقر، جواهر الکلام (ط. القديمة)، بیروت، دار إحياء التراث العربی، بی‌تا. علم‌الهدی، علی بن حسین، الذریعة إلى أصول الشریعة، دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات و چاپ، بی‌تا. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی، 1403. میر داماد، محمد باقر بن محمد، شرح الصحیفة السجادية الكاملة، ج. 1، شرح الصحیفة السجادية الكاملة، اصفهان، بهار قلوب، 1422.

پاورقی

- [1] جواهر الکلام (ط. القديمة)، ج 11، ص 158.
- [2] این شیوه، خود یکی از راه‌های بسیار مهم در اثبات اعتبار متون است؛ چنان‌که در مورد خطبه حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها نیز چنین است. آن خطبه، صرف‌نظر از بررسی سند، به واسطه بلاغت و فصاحت کم‌نظیرش، به‌روشنی از غیر معصوم صادرشدنی نیست، هرچند از حیث سند نیز معتبر است. همین امر در مورد خطبه‌های حضرت زینب سلام‌الله‌علیها در مجلس ابن‌زیاد و دیگر مواضع نیز صادق است. نهج‌البلاغه نیز از همین سنخ است؛ دقت‌های لفظی و عمق معانی آن، اطمینان به صدور آن از امیرالمؤمنین علیه‌السلام را تقویت می‌کند.
- [3] کشف الارتیاب فی احوال محمد بن عبد الوهاب، ص 259.
- [4] شرح الصحیفة السجادية الكاملة، ج 1، ص 55.
- [5] «الأولی المنتهی سندها إلى الإمام زین العابدین علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب ع المعبر عنها أخت القرآن و إنجیل أهل البيت و زبور آل محمد و يقال لها الصحیفة الكاملة أيضا، و للأصحاب اهتمام بروایتها و یخصونها بالذكر فی إجازاتهم و علیها شروح کثیره مرت فی محلها و هي من المتواترات عند الأصحاب لاختصاصها بالإجازة و الروایة فی کل طبقة و عصر» (الذریعة إلى أصول الشریعة، ج 15، ص 18).
- [6] کشف الارتیاب فی احوال محمد بن عبد الوهاب، ص 259.
- [7] «و الصلاة علی محمد و عترته المعصومین سلام الله تعالى علیهم أجمعین و یرتقی الأسانید المذكورة هنا إلى ستة و خمسين ألف إسنادا و مائة إسناد.» (بحار الأنوار، ج 107، ص 61).
- [8] «فدعائوه علیه السلام بهذا الدعاء فی يوم الجمعة من أدلّ الدلائل علی أنّ إمامة الجمعة أيضا كانت من المناصب المغصوبة بتبع غصب أصل الخلافة. و لا یخفی أنّ کون الصحیفة من الإمام علیه السلام من البدیهیات، و هي زبور آل محمد صَلَّى الله علیه و آله یشهد بذلك أسلوبها و نظمها و مضامینها التي یلوح منها آثار الإعجاز، و لها أسناد ذکرها الشیخ و النجاشی، و لشارحها السید علیخان «قده» أيضا سند عن آبائه، و لنا أيضا سند آخر إليها.» (البدر الزاهر فی صلاة الجمعة و المسافر، ص 40).